

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 342.7:342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2023-2-6-1>**Білічак Олена Анатоліївна,**

доктор юридичних наук, доцент

*(Посольство України в Республіці Таджикистан, м. Душанбе)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2377-731X>**Павленко Микола Володимирович**

кандидат юридичних наук, адвокат

(АО «Інтайл», м. Київ)

ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано основні етапи становлення та розвитку національного законодавства, яким регламентується діяльність уповноважених державою суб'єктів із втручання в приватне спілкування. Установлено, що українське законодавство не передбачає достатніх гарантій для незаконного втручання в приватне життя людини під час ведення оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності. Обґрунтовано, що ефективним засобом запобігання потенційним зловживанням може стати парламентський контроль, установлений над цією сферою діяльності держави.

Ключові слова: *втручання в права людини, таємниця телефонних розмов та кореспонденції, державна політика, гарантії законності діяльності правоохоронних органів та спецслужб.*

Постановка проблеми. Сьогодні Україна є демократичною та правовою державою, яка налічує понад тридцять років незалежного існування. Чинною Конституцією та законами України задекларовано низку прав людини, які є невідчужуваними та непорушними, або ж обмеження яких може відбуватися за наявності визначених підстав та у встановленому законом порядку. До таких прав належить і право на таємницю кореспонденції, що гарантується не лише національними нормативними актами, але й Європейською конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини (далі – ЄКЗПЛ, Європейська конвенція).

Досвід вітчизняного законотворення вказує на те, що в різні проміжки існування національної державності

права людини в Україні мали різний рівень визнання та захисту. Сьогодні одним із найменш гарантованих є право на таємницю кореспонденції, що безпосередньо пов'язано із встановленими законодавством стандартами діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Український медіапростір, особливо в передвоєнний час, доволі часто збурювали скандали, пов'язані з оприлюдненням звукозаписів розмов високопосадовців, державних діячів, відомих політиків. Примітно, що жоден із таких скандалів не завершився публікацією офіційних заяв компетентних органів, де суспільству надавалось би пояснення: хто здійснював запис, на якій підставі, чи було в такого суб'єкта право на оприлюднення фонограм, чи були притягнутими до відповідальності

винні особи. Отож у пересічного громадянина мимоволі склалося враження, що від несанкціонованого прослуховування не захищений ніхто, адже від нього потерпають навіть топ-чиновники та представники політичного істеблішменту. Ця ситуація є свідченням прямого дисонансу між законодавчими гарантіями таємниці комунікацій та практикою застосування відповідних правових норм. Незважаючи на те, що на рівні Конституції України задекларовано євроінтеграційний курс розвитку держави, визначені національним законом гарантії захисту права на таємницю кореспонденції та інших видів комунікації сьогодні лишуються недостатніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практичному аналізу проблем додержання прав людини в ході ведення оперативно-розшукової діяльності та на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень присвячена низка праць вітчизняних і зарубіжних фахівців. Зокрема, у працях О.М. Бандурки проведено глибокий науковий аналіз теоретичних і практичних проблем співвідношення гласних і негласних методів отримання інформації про підготовлювані та вчинені кримінальні правопорушення, гарантії законності провадження відповідних заходів [1]. У монографії «Оперативно-розшукова компартивістика» репрезентовано зарубіжний досвід правового регулювання діяльності уповноважених законом суб'єктів у відповідній сфері [2]. Критерії допустимості втручання в права людини при проведенні оперативно-розшукової діяльності та на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у світлі практики Європейського суду з прав людини проаналізовано в роботах І.М. Берназюка, Л.М. Ємчука [3; 4]. Проблема розбудови цивільного контролю над сектором безпеки та оборони присвячена робота Філіпа Флурі, підготовлена у співавторстві з Валентином Бадром [5]. Водночас, незважаючи на значну кількість праць, комплексного наукового дослідження проблем розбудови національного законодавства, яким регулюється діяльність уповноважених державою органів, пов'язана з втручанням у приватне життя особи в розрізі необхідності забезпечення демократичного цивільного контролю над її здійсненням, досі не проводилось.

Викладене обумовлює вибір напряму наукового дослідження, **мета** якого полягає в моделюванні перспектив розбудови національного законодавства у відповідній сфері задля укріплення гарантій додержання прав людини на невтручання в приватне життя й таємницю комунікацій у дусі сучасного європейського бачення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська держава сьогодні впевнено стала на європейський шлях розвитку. Це свідомий вибір українського народу, який завжди боровся й нині бореться за свободу та незалежність української нації. До проголошення незалежності Україна понад сімдесят років перебувала в складі тоталітарного державного утворення (СРСР). Проте, незважаючи на це, українці ментально тяжіли до сім'ї європейських народів, що вилилось у низку революцій, які, починаючи з 1990 року, неодноразово збурювали наше суспільство. У мирних демонстраціях і гострих вуличних протистояннях наші співвітчизники цілеспрямовано й наполегливо виборювали свої права на вільну особистість та гідне існування, протестували проти тоталітаризму та свавілля, ратували за демократичний політичний устрій, коли держава є не лише апаратом примусу, але й гарантом особистих, громадянських, соціальних, політичних і культурних прав людини.

Беручи до уваги окремі етапи державно-історичного розвитку нашої країни, можна дійти висновку, що значний вплив на формування вітчизняного законодавства у сфері захисту прав людини мали зовнішньополітичні події, серед яких прийняття Європейської конвенції із захисту прав людини (далі – ЄКЗПЛ).

Прийняття Конвенції передувала низка трагічних історичних подій, зокрема Друга світова війна, ознаменована безпрецедентними людськими жертвами, понесеними як стороною нападників, так і країнами, що зазнали агресії. Європейські держави, на теренах яких розгорявся основний воєнний конфлікт, після її завершення змушені були переосмислити ціну людського життя та зміст основних людських цінностей. З огляду на це, десять країн-учасниць Ради Європи підписали Конвенцію, що визначила основоположні права і свободи людини та поклала на них обов'язок імплементації відповідних норм до власного національного законодавства.

Ст. 8 ЄКЗПЛ було задекларовано право кожної людини на повагу до свого приватного та сімейного життя, свого житла та кореспонденції [6]. Гарантування права на таємницю комунікацій на рівні міжнародного договору, на наш погляд, стало вимогою часу. На тлі драматичних політичних протистоянь, що в повоєнний час наростали між країнами соціалістичного табору та капіталістичними країнами західного світу, розгортався бурхливий науково-технічний прогрес, простимульований необхідністю забезпечення політичного домінування та воєнної переваги в разі загострення конфлікту. Одним із його проявів став розвиток комунікаційних систем і спеціальних технічних засобів негласного спостереження, що створило передумови для розширення арсеналу засобів здобуття інформації як органами політичної розвідки, так і поліцейськими службами та обумовило потребу встановлення певних стандартів їх роботи, формування системи запобіжників від незаконного втручання в приватне життя громадян.

Обов'язок країн-учасниць Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод людини щодо імплементації її норм до національного законодавства реалізувався в прийнятті їх законодавчими органами спеціальних законів, які регламентували діяльність уповноважених суб'єктів із перехоплення інформації з каналів зв'язку та негласного спостереження. У міру розгляду звернень до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформувалася судово-практика, яка чинила безпосередній вплив на становлення законодавства окремих європейських держав у частині правового регулювання підстав та порядку втручання в особисте життя людини, таємницю її комунікацій.

На час прийняття ЄКЗПЛ на території Радянського Союзу ситуація склалася дещо інакше. На рівні Конституції громадянину СРСР гарантувалися право на таємницю та недоторканність житла, таємницю телефонних розмов і листування, але на практиці вони не забезпечувались. Тоталітарна держава жила подвійною мораллю, і такі норми мали винятково декларативний характер. Задля формування необхідної суспільної думки через засоби масової інформації, пресу та завдяки операціям спецслужб насаджувалася комуністична ідеологія та пропагувалася ідея, що СРСР є країною розвинутого соціалізму, усе в якій робиться для суспільного блага, а такі заходи, як негласний контроль телефонних розмов, аудіо-, відеоспостереження, – це «не наш метод». Державна пропаганда була спрямована на розбудову системи виховання радянського громадянина, як

патріота, невтомного трудівника, готового в будь-який момент покласти життя за комуністичну ідею та соціалістичний лад. Розмови про існування можливості державних органів з негласного контролю за громадянами СРСР були під глибоким табу.

Найбільш агресивною державна політика стала у воєнні та повоєнні часи, що було намаганням зберегти панівний суспільний лад на величезній території та протиставити власну державницьку позицію ідеології низці країн Західної Європи, уряди та населення яких у своїй більшості не поділяли комуністичні ідеї. Розгалужена система органів Комітету державної безпеки СРСР забезпечувала проведення різноманітних заходів з негласного контролю за неблагонадійними елементами, які несли загрозу політиці правлячого режиму. Інформація, одержана таємним шляхом, використовувалась при прийнятті рішень політичного характеру з метою кримінального переслідування окремих осіб. Однак, у таких випадках не визнавалося факту проведення негласних заходів, органом досудового розслідування ставилося завдання з відшукування офіційної, відкритого джерела здобутої інформації, що на оперативному сленгу називалося «легалізацією». Проведення заходів носило надзвичайно високий ступінь секретності, і про справжні технічні можливості органів держбезпеки щодо контролю над громадянами залишалось лише здогадуватись. Подекуди мали місце витоки відповідної інформації, у тому числі з самих органів КДБ, які, проте, одразу нещадно придушувалися системою. Громадяни, відчуваючи свою беззахисність перед каральною державною машиною, не виявляли масового спротиву безчинствам спецслужб, оскільки тотальний контроль КДБ було встановлено над усіма сферами життя суспільства, і будь-які найменші вияви непокорі присікались у зародку.

Досліджуючи окремі етапи становлення радянського конституційного права, слід зазначити, що в найпершій Конституції СРСР, прийнятій на другій сесії ЦВК СРСР 6 липня 1923 року, та в остаточній її редакції від 31 січня 1924 року про права людини не йшлося взагалі [7]. Це був акт політичного характеру, який визначав лише засади функціонування органів управління відповідного державного утворення. Але вже Конституція СРСР 1936 року, що мала неофіційну назву «сталінська», формально закріпила права людини, та в ст. 128 гарантувала громадянину права на недоторканність житла й таємницю листування [8]. Надалі в Конституції СРСР 1977 року, так званій «брежнєвській конституції», що діяла практично до розпаду Радянського Союзу, був закріплений більш широкий комплекс прав і свобод радянського громадянина, та в ст. 55 гарантувалося право недоторканності житла, у ст. 56 – право на особисте життя, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень [9]. Викладене свідчить, що в СРСР питання визнання прав людини та гарантування їхнього захисту від несанкціонованого обмеження з плином часу набирали все більшої ваги. Безперечно, рушійною силою гуманізації радянського конституційного законодавства стало проголошення Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод і становлення практики ЄСПЛ із відповідним напрямом. Незважаючи на те, що СРСР, керуючись певними політичними мотивами, так і не приєднався до Конвенції, прогресивний зміст демократичних ідей, які були покладені в основу розбудови європейського законодавства, все ж таки було враховано при розробці та створенні власних конституційних актів. Поряд із тим

на законодавчому рівні не існувало фактично жодного нормативного акта, який визначав підстави та порядок втручання у відповідні права з боку уповноважених органів держави.

Радянській владі за час свого існування достатньо непогано вдавалося контролювати громадську думку, у тому числі у сфері визнання та гарантування прав людини. Це досягалося планомірним втіленням державної політики, спрямованої на ізоляцію радянського суспільства від зарубіжних інформаційних джерел, що забезпечувалося шляхом неофіційного накладення заборон на певні мовленнєві канали та жорстким цензуруванням преси та ефіру. Не менш жорстко контролювалося переміщення громадян СРСР через державний кордон, яке на той час переважним чином відбувалося у межах офіційних візитів, у зв'язку із виконанням службових чи представницьких обов'язків (відрядження, виїзди на концерти, змагання). Особи, які виїжджали за кордон, після повернення тривалий час перебували під пильним спостереженням КДБ. Застосування суворих заходів контролю мало на меті передовсім фільтрацію джерел інформації про рівень та спосіб життя людей у країнах Західної Європи, їхні цінності, адже порівняння було явно не на користь СРСР. Однак, незважаючи на систему заходів, прийняту політичними та безпековими структурами, інформація про об'єктивну реальність, яка вперто свідчила про помилковість економічної стратегії та гуманітарної політики радянського уряду, повагом просочувалась через вузькі шпарини «залізної завіси».

Після смерті в 1982 році радянського лідера Л.І. Брежнєва, який перебував при владі протягом 18 років [10], відбулася зміна політичного управління країною, та після зміни декількох Генеральних секретарів Політбюро ЦК КПРС до влади прийшов М.С. Горбачов. На той час суспільно-політична обстановка в державі виявилася достатньо складною. У середині Радянського Союзу все більшої сили набирали процеси сепаратизації союзних республік, обумовлені тим, що людська гідність зростає, а суспільна свідомість настільки дозріла, що відмовилася приймати утиски з боку держави. У міру накопичення та переосмислення інформації про європейські демократичні цінності зростала критика на адресу політичного керівництва держави, назрівали прагнення щодо зміни державно-політичного устрою. У цьому світлі М.С. Горбачовим було прийнято курс на «перебудову», яка полягала в демократизації всіх сфер суспільних відносин, що торкнулося насамперед питань діяльності правоохоронних органів та спецслужб. Ураховуючи те, що суспільство накопичило досить ґрунтовний досвід на рахунок того, як працювала державна репресивна машина, для більшості громадян не становив таємниці факт, що органи КДБ у певних випадках можуть вести за людиною негласне спостереження, прослуховувати телефонні розмови, застосовувати заходи фізичного впливу та психологічного тиску на об'єкти своєї оперативної зацікавленості. У цьому ключі з'являються публікації в тогочасній пресі, виникають відповідні політичні ініціативи серед лідерів громадської думки. Загалом наприкінці 80-х років громадський інтерес щодо форм і методів діяльності спецслужб настільки зріс, і суспільство було настільки радикалізованим, що питання унормування порядку втручання в приватне життя громадян з боку державних органів постали надзвичайно болюче. Як наслідок, до Закону СРСР «Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік» у 1990 році були внесені

норми, що надавали право органам дізнання проводити відеозапис, кінозйомку та звукозапис «з метою виявлення ознак злочинів та осіб, що їх вчинили, встановлення фактичних даних, які можуть бути використані як докази у кримінальних справах після їх перевірки у відповідності з кримінально-процесуальним законодавством» [11]. Також Закон було доповнено статтею 35¹, що дозволяла вести прослуховування телефонних та інших переговорів лише в межах порушених кримінальних справ на підставі постанови органу дізнання чи слідчого та з санкції прокурора або за рішенням суду. Таким чином, на рівні офіційної правової політики держави вперше було визначено правові підстави проведення заходів негласного спостереження та в загальних рисах встановлено процедуру надання дозволу на їх здійснення.

Наступним етапом легітимації роботи правоохоронних органів та спецслужб у сфері негласного спостереження стало прийняття Закону СРСР «Про органи державної безпеки СРСР» від 16 травня 1991 року, де було визначено офіційний правовий статус цього державного органу та окреслено сферу його повноважень. За змістом ч. 3 ст. 14 вказаного закону з метою протидії розвідувально-підривної діяльності та в інтересах досудового розслідування органи КДБ СРСР наділялися правом на проведення заходів із контролю телефонних розмов та контролю за телеграфно-поштовою кореспонденцією [12]. Прийняття відповідного законодавства стало величезним кроком у розбудові системи державних гарантій щодо захисту особистих прав людини від неправомірного втручання з боку правоохоронних органів та спецслужб. Однак, зробленим він був досить запізно. У 1990–1991 рр. відбувся розпад СРСР, і майже всі радянські республіки, у тому числі Україна, прийняли акти про державний суверенітет. Водночас, намагаючись вижити в новій суспільно-політичній реальності, уряди та парламенти молодих держав прагнули створити досконалу правову основу їх функціонування. Оскільки однією з найбільш вагомих проблем, що призвели до руйнації Радянського Союзу, виступили нехтування правами людини, надмірний тиск державного апарату та безпідставне втручання у сферу особистого, значна увага була приділена саме цим питанням. Аналіз конституційного законодавства низки пострадянських держав показує, що в кожній із них, незалежно від часу прийняття відповідного конституційного акта, досить чітко визначено конституційний статус особи в державі, невід’ємною складовою якого визнавалось право на таємницю телекомунікацій та телеграфно-поштової кореспонденції. Так, Конституція Литви, прийнята на загальнодержавному референдумі 25 жовтня 1992 року, у ст. 22 декларувала: «Приватне життя громадянина недоторкане. Листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення та інші види спілкування особи недоторкані. Інформація про приватне життя особи може збиратися лише на підставі мотивованого рішення суду і тільки відповідно до закону. Закон і суд захищають громадян від свавільного або незаконного втручання в його особисте та сімейне життя, посягання на його честь і гідність» [13]. Конституція Туркменістану від 26 вересня 2008 року в ст. 25 закріпила: «Кожна людина має право на захист від свавільного втручання в його особисте життя, а також від порушення правил збереження таємниці кореспонденції, телефонних та інших повідомлень, посягань на його честь і репутацію» [14]. Загалом подібні норми знайшли відображення в конституціях інших республік та є свідченням того, що

ідея визнання права людини на захист від незаконного втручання у сферу особистого дістала однотайну підтримку на теренах усього пострадянського простору.

Конституція України 1996 року також увібрала в себе сучасний європейський досвід гарантування прав людини, та в ст.ст. 30, 31, 32 закріпила право кожного на невтручання в особисте та сімейне життя, таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла та іншого володіння особи [15].

Першим законодавчим актом незалежної Української держави став Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який у п. 9 ст. 8 уповноважував оперативні підрозділи в ході її ведення «знімати інформацію з каналів зв’язку» та застосовувати «інші технічні засоби отримання інформації». Однак, цей нормативний акт не відображав процедури надання дозволу на здійснення таких заходів і не визначав порядку поводження із здобутими матеріалами. У міру набуття досвіду використання в кримінальному процесуальному доказуванні результатів перехоплення комунікацій зароджуються ідеї щодо надання статусу слідчих дій окремим, найбільш ефективним оперативно-розшуковим заходам. У 2001 році за «малої судової реформи» до КПК України було введено ст.ст. 187, 187-1, які встановлювали порядок провадження слідчих дій з накладення арешту на телеграфно-поштову кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв’язку. Однак, з огляду на недосконалість самих норм, що були закладені до тексту кримінально-процесуального закону, практика проведення таких слідчих дій не стала стабільною.

У цілому стан правового регулювання діяльності державних органів із втручання в таємницю телекомунікацій від часу проголошення незалежності України і аж до початку 2000-х років залишався фактично незмінним. Конституція України гарантувала винятковий порядок обмеження прав людини на таємницю телефонних розмов та недоторканність кореспонденції, закон передбачав формальну процедуру одержання дозволу на їх здійснення, а на практиці ніякого суттєвого контролю за законністю діяльності правоохоронних органів і спецслужб щодо втручання в права людини не забезпечувалося. Ситуація почала змінюватися лише після Помаранчевої революції у 2004 році з приходом до влади демократичного лідера В.А. Ющенка, каденція правління якого стала ознаменованою глибокими змінами у формуванні підходів до організації діяльності правоохоронних органів і спецслужб. Суттєвим поштовхом для прийняття Президентом відповідних політико-правових рішень виступив особистий негативний досвід, адже згідно з відомостями, опублікованими в ЗМІ, у свій час він сам виступив об’єктом незаконного спостереження [16]. Напружену обстановку підігрівало також багаторазове оприлюднення інформації, за якою до виборчої президентської кампанії 2004 року незаконно залучалися правоохоронні органи та спецслужби, підконтрольні провладним на той час політичним силам. Звісно, ці обставини не могли бути залишеними поза увагою, тому Указом Президента України «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 7 листопада 2005 р. № 1556 на всі правоохоронні органи та спецслужби, що наділялися правом на проведення відповідних заходів, покладался обов’язок приведення своїх відомчих інструкцій у відповідність до чинного законодавства. Надалі, 26 вересня 2007 року, Кабінетом Міністрів України було винесено постанову № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які

тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» [17]. Цей нормативний акт закріпив процедуру отримання дозволу суду на провадження заходів, що обмежують права людини, а також порядок використання інформації, здобутої за їх результатами, що суттєво звужило поле для потенційних зловживань у цій сфері. Прийняття цих двох нормативних актів у підсумку забезпечило поштовх розвитку вітчизняного законодавства у сфері перехоплення комунікацій та сприяло поступовій руйнації радянських стереотипів розуміння сутності заходів із негласного спостереження. Логічним наслідком цих процесів стало прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, яким було закріплено інститут негласних слідчих (розшукових) дій, виписано перелік і детальну процедуру отримання дозволу на їх здійснення, порядок поводження зі здобутими матеріалами. У ст. 253 КПК України зазначено, що на уповноважених суб'єктів покладася обов'язок письмового повідомлення осіб, стосовно яких проводились негласні слідчі (розшукові) дії, про їх факт та результати [18]. Прийняття відповідного законодавства цілком відповідало змісту ЄКЗПЛ та практиці ЄСПЛ, оскільки враховувало основні вимоги, сформовані судовою практикою, згідно з якою національний закон, за яким відбувається втручання, повинен відповідати критеріям «доступності», «якості» та «передбачуваності» [4].

Курс України на вступ до Європейського Союзу, виборений патріотами нашої держави під час Революції Гідності, обумовив необхідність подальшого зближення національного законодавства із законодавством європейських країн, у тому числі в частині регламентації діяльності правоохоронних органів і спецслужб у втручання в приватне життя особи, порушення права на таємницю її кореспонденції. Так, у 2020 році прийнято Закон України «Про розвідку», у ст. 4 якого визначено суб'єктів розвідувального співтовариства, у ст. 15 – перелік розвідувальних заходів, які здійснюються на підставі рішення суду [19]. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність», прийнятий 2003 року, зазнавши численних змін і доповнень, визнав спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері ведення контррозвідувальної діяльності Службу безпеки України. У п. 3 ч. 2 ст. 7 цей нормативний акт надає право уповноваженим підрозділам проводити контррозвідувальні операції та відповідні оперативні та оперативно-технічні заходи з метою попередження, своєчасного виявлення та припинення розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України [20]. Порядок проведення заходів зі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та огляду телеграфно-поштової кореспонденції в інтересах оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності встановлено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [21]. Водночас норми національного законодавства не містять будь-яких запобіжників, що дали б можливість особі, стосовно якої до початку кримінального провадження проводилися заходи з втручання в таємницю кореспонденції або таємницю телефонних розмов, одержати інформацію щодо підстав та строків їх проведення, напрямів і способів зберігання та використання здобутих за ними результатів, що суперечить практиці ЄСПЛ, якою тлумачаться особливості застосування норм ст. 8 Конвенції. Сьогодні в Україні не існує жодного незалежного та компетентного органу, до якого можна було б звернутися за захистом своїх порушених

прав, опосередкованого проведенням стосовно особи відповідних оперативно-розшукових або контррозвідувальних заходів.

За діяльністю правоохоронних органів і спецслужб у переважній більшості європейських країн встановлено парламентський контроль. Так, у Франції він установлений Законом від 9 жовтня 2007 року № 2007–1443 «Про формування парламентської комісії з питань розвідки» та забезпечується спеціально уповноваженою парламентською комісією [5, с. 8–9]. У Норвегії парламентський контроль за діяльністю правоохоронних органів і спецслужб здійснюється відповідно до Постанови від 3 лютого 1995 року № 7 «Про моніторинг діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки». Стортинг (парламент Норвегії) призначає комітет для моніторингу діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки. Комітет здійснює моніторинг діяльності служб розвідки, нагляду та безпеки, що підпорядковуються органам державної та військової влади, та проводить розслідування з приводу всіх позовів, що надходять з боку фізичних та юридичних осіб. За власною ініціативою Комітет приймає до розгляду всі питання, які, на його думку, відповідають його завданням, особливо ті, що піддавалися критиці з боку суспільства [5, с. 10–13].

Парламентський контроль за діяльністю спецслужб встановлений також у Великобританії та США. У 1976 р. при парламенті США було засновано Спеціальний комітет у справах розвідки Сенату та Постійний спеціальний комітет у справах розвідки Палати представників. До основних напрямків роботи обох комітетів належить здійснення контрольних функцій за діяльністю спецслужб, у тому числі контроль за роботою законодавства у сфері розвідувальної діяльності, проведенням таємних операцій. У Великій Британії закон «Про розвідувальні служби» був прийнятий лише в 1994 році. Згідно з його вимогами у складі британського парламенту було створено Комітет у справах розвідки та безпеки, до повноважень якого віднесено питання контролю за дотриманням законодавства в діяльності спеціальних служб. У 2013 році повноваження комітету були розширені за рахунок надання права контролювати оперативну діяльність спеціальних служб [22].

Питання створення та функціонування комітету з нагляду за законністю діяльності правоохоронних органів і спецслужб в українському парламенті сьогодні лишається відкритим. Незважаючи на прийняття у 2018 році Закону «Про національну безпеку України», що містить окремі розділи, який має символічну назву «Демократичний цивільний контроль» [23], створення парламентського комітету з широкими повноваженнями, який би забезпечував контроль за дотриманням законності діяльності правоохоронними органами та спецслужбами, так і не відбулося. Це варто розглядати як суттєву проблему, що перешкоджає розбудові ефективної системи захисту прав людини від неправомірного втручання з боку правоохоронних органів і спецслужб.

Висновки. Українське законодавство, яким сьогодні регламентується порядок діяльності уповноважених законом суб'єктів на проведення заходів, пов'язаних із втручанням у таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, на сьогодні є достатньо досконалим. Відкинувши болісну радянську спадщину, Україна повністю змінила орієнтири в розбудові національного законодавства щодо діяльності правоохоронних органів і спецслужб, урахувавши європейський

досвід законотворення та практику Європейського суду з прав людини у сфері застосування ст. 8 Європейської конвенції. Водночас чинне національне законодавство не містить достатніх запобіжників, що забезпечують

захист прав людини від потенційно незаконного втручання в особисту сферу. Вирішенню цієї проблеми сприятиме розбудова системи парламентського контролю над роботою правоохоронних органів і спецслужб.

Список використаних джерел

1. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. С. 620.
2. Бандурка О.М., Перепелиця М.М., Манжай О.В. Оперативно-розшукова компартивістика : монографія. Харків : Золота миля, 2013. С. 352.
3. Берназюк І.М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. Том 31(70). № 4. С. 104–110.
4. Ємчук Л.В. Право на повагу до приватного життя в практиці Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. Випуск 8. С. 117–122.
5. Флурі Ф., Бадрак В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки [Democratic civilian control over the security sector]. Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння. Київ, 2016. 288 с. ISBN 978-617-7393-19-0
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
7. Конституція СРСР 1924 року. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
8. Конституція СРСР 1936 року. URL: <https://wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.08.2023).
9. Конституція СРСР 1977 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169373__601884 (дата звернення: 19.08.2023).
10. Брежнєв Л.І. Матеріали Вікіпедії [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Брежнєв/Ілля> (дата звернення: 19.08.2023).
11. Основи кримінального судочинства Союзу РСР та радянських республік. URL: <https://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> (дата звернення: 19.08.2023).
12. Закон СРСР «Про органи державної безпеки в СРСР». URL: <http://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> (дата звернення: 19.08.2023).
13. Конституція Литви. URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm (дата звернення: 19.08.2023).
14. Конституція Туркменістану. URL: <http://customs.gov.tm/ru/laws/konstitutsiya-turkmenistana> (дата звернення: 19.08.2023).
15. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 19.08.2023).
16. Практика таємного стеження за політичними діячами досі існує в Україні. <https://helsinki.org.ua/articles/praktyka-tajemnoho-stezheniya-za-politychnymu-diyachamy-dosi-isnuje-v-ukrajini> (дата звернення: 19.08.2023).
17. Постанова Кабінету Міністрів України № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 19.08.2023).
18. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
19. Закон України «Про розвідку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
20. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
21. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
22. Парламентський контроль за діяльністю спеціальних служб: іноземний та національний досвід, висновки для України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/parlamentskiy-kontrol-za-diyalnistyu-specialnikh-sluzhb-inozemniy-ta-nacionalniy-dosvid> (дата звернення: 19.08.2023).
23. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.08.2023).

References

1. Bandurka, O.M. (2012). *Teoriia i praktyka operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Theory and practice of investigative activity]*. Kh.: Zolota mylia, 620 [in Ukrainian].
2. Bandurka, O.M., Perepelytsia, M.M., & Manzhai, O.V. (2013). *Operatyvno-rozshukova kompartyvistyka [Operative investigative compativistics]*. Kharkiv: Zolota mylia, 352 [in Ukrainian].
3. Bernaziuk, I.M. (2020). Zakhyst prava na povahu do pryvatnoho y simeinoho zhyttia u praktytsi yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Protection of the right to respect for private and family life in the practice of the European Court of Human Rights]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*, 31(70), 104–110. Retrieved from: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/19.pdf [in Ukrainian].
4. Yemchuk, L.V. (2015). Pravo na povahu do pryvatnoho zhyttia v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Almanakh mizhnarodnoho prava*, 8, 117–122. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ [in Ukrainian].
5. Fluri, F., & Badrak, V. (2016). *Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky. Tsentr doslidzhennia armii, konversii ta rozzbroiennia*. Kyiv, 288 s. ISBN 978-617-7393-19-0 [in Ukrainian].

6. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia SRSR 1924 roku [Constitution of the USSR of 1924]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia SRSR 1936 roku [Constitution of the USSR of 1936]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia SRSR 1977 roku [Constitution of the USSR of 1977]. Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/169373__601884 [in Ukrainian].
10. Brezhnev, L.I. Materialy Vikipedii. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Brezhnev/Illich> [in Ukrainian].
11. Osnovy kryminalnoho sudochynstva Soiuzu RSR ta radianskykh respublik [Fundamentals of criminal justice in the Union of the SSR and the Soviet republics]. Retrieved from: <https://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> [in Ukrainian].
12. Zakon SRSR "Pro orhany derzhavnoi bezpeky v SRSR" [Law of the USSR "On State Security Bodies in the USSR"]. Retrieved from: <http://shieldandsword.mozohin.ru/documents/law16591.htm> [in Ukrainian].
13. Konstytutsiia Lytvy [Constitution of Lithuania]. Retrieved from: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm [in Ukrainian].
14. Konstytutsiia Turkmenistanu [Constitution of Turkmenistan]. Retrieved from: <http://customs.gov.tm/ru/laws/konstitutsiya-turkmenistana> [in Ukrainian].
15. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Praktyka taємnoho stezhennia za politychnymy diiachamy dosi isnuie v Ukraini [The practice of secret surveillance of political figures still exists in Ukraine]. Retrieved from: <https://helsinki.org.ua/articles/praktyka-tajemnoho-stezhennia-za-politychnymy-diyachamy-dosi-isnuje-v-ukrajini> [in Ukrainian].
17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1169 "Pro zatverdzhennia Poriadku otrymannia dozvolu sudu na zdiisnennia zakhodiv, yaki tymchasovo obmezhuut prava liudyny, ta vykorystannia dobutoi informatsii" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1169 "On the approval of the Procedure for obtaining court permission for the implementation of measures that temporarily limit human rights and the use of obtained information"]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].
18. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 9–10, 11–12, 13, 88* [Criminal Procedure Code of Ukraine CCP of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy "Pro rozvidku" [Law of Ukraine "On Intelligence"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> [in Ukrainian].
20. Zakon Ukrainy "Pro kontrozviduvalnu diialnist" [Law of Ukraine "On counter-intelligence activity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> [in Ukrainian].
21. Zakon Ukrainy "Pro operatyvno-rozshukovu diialnist" [The Law of Ukraine "On operative investigative activity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> [in Ukrainian].
22. Parlamentskyi kontrol za diialnistiu spetsialnykh sluzhb: inozemnyi ta natsionalnyi dosvid, vysnovky dlia Ukrainy [Parliamentary control over the activities of special services: foreign and national experience, conclusions for Ukraine]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/statii/parlamentskiy-kontrol-za-diyalnistyu-specialnikh-sluzhb-inozemniy-ta-natsionalniy-dosvid> [in Ukrainian].
23. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

Bilichak Olena,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
(Embassy of Ukraine in the Republic of Tajikistan, Dushanbe)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2377-731X>

Pavlenko Mykola,

Candidate of Legal Sciences, Lawyer
("Intitl" AA, Kyiv)

THE RIGHT TO CONFIDENTIALITY OF CORRESPONDENCE IN UKRAINE: POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE

Today, Ukraine is a democratic and legal state where human rights and freedoms are protected by national legislation. However, the right to the secrecy of telephone conversations and correspondence is not sufficiently protected, taking into account the fact that audio recordings of telephone conversations of well-known politicians and public figures, which contain incriminating facts for them, often appear in the mass media. As a rule, the source of such records remains unknown at the official level. This limits the ability of interested parties to verify the legality of the origin of such materials.

In the course of the study, it was established that Ukraine, despite its totalitarian past, confidently follows the European path of state building. The European Convention on the Protection of Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights had a particular impact on the state of protection of individual rights to privacy of telephone conversations and correspondence in Ukraine. The study illustrates that the change in the legal regulation of the state's activity regarding interference in the sphere of private life is connected with the fall of the totalitarian regime in

the USSR and covered all Soviet republics without exception. Strong shifts in the direction of guaranteeing human rights in Ukraine have been observed since the time of its declaration of independence and began from the moment of adoption of the Law of Ukraine "On operational and investigative activity". The significant contribution of the Criminal Procedure Code of Ukraine (2012) to solving such problems is emphasized. At the same time, the work substantiates that, in fact, until recent times, the issue of legal regulation of the activities of state bodies in terms of interference in a person's private life was not sufficiently regulated. Norms of national legislation do not contain any safeguards that would enable a person against whom, prior to the initiation of criminal proceedings, measures to interfere with the secrecy of correspondence or the secrecy of telephone conversations were carried out, to receive information about the grounds and terms of their implementation, the directions and methods of storage and use of the obtained according to them the results, which is contrary to the practice of the ECHR, which interprets the peculiarities of the application of the norms of Art. 8 of the Convention. Today, there is not a single independent and competent body in Ukraine to which one could turn for the protection of their violated rights, mediated by the conduct of relevant operative-search or counter-intelligence measures against a person.

The activities of law enforcement agencies and special services are subject to parliamentary control in the vast majority of European countries. The course of Ukraine to join the European Union determines the need for further convergence of national legislation with the legislation of European countries, including in the part of regulating the activities of law enforcement agencies and special services on interference with the rights of individuals to the secrecy of telephone conversations and correspondence. Focusing attention on this problem, the need to create a specially functioning body under the Verkhovna Rada of Ukraine is substantiated, which would be responsible for issues of control over the work of law enforcement agencies and special services, including the grounds for their interference in the privacy of telephone conversations and correspondence of individuals.

Key words: *interference with human rights, secrecy of telephone conversations and correspondence, state policy, guarantees of legality of law enforcement agencies and special services.*